

Metin Merkezli Roman Okumaları
EVVEL ROMAN İÇİNDE

Semih Diri: 1992 yılında Bursa'da doğdu. Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne girdi. Farabi Değişim Programı kapsamında bir yıl İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğrenim gördü. Hece, Türk Edebiyatı, Kurgan Edebiyat, Türk Dili, Dergâh, İtibar, Yedi İklim başta olmak üzere birçok dergide şiir, öykü ve eleştirileri yayımlandı. Hazırladığı özel sayılar, sempozyum bildirileri ve hakemli dergilerde yayımlanmış yazıları bulunmaktadır. İlk şiir kitabı *Bir Biri Biraz* 2019'da Kurgan Edebiyat'tan yayımlanmıştır. Yedi çocuk kitabının yanında editörlüğünü yaptığı ve yayına hazırladığı pek çok kitap mevcuttur. Evli olan yazar, Bursa'da öğretmenlik yapmakta ve yazın hayatına devam etmektedir.

Metin Merkezli Roman Okumaları
EVVEL ROMAN İÇİNDE

Semih Diri

HECE YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / 9

DÜNYA EDEBİYATI

- Martin Eden: Âşık Olmak, Yazar Olmak, Dibe Batmak / 17
- Kafka'nın "Dönüşüm"ünde Bireyin Yaşam Algısı ve
Yabancılaşma / 23
- Yevgeni Zamyatin'in "Biz" Adlı Yapıtında Tek Tipleştirme ve
Komünizm Eleştirisi / 27
- Gazap Üzümleri veya Göçün Dinamiği / 37
- Yabancı'da Yaşamın Saçmalığı / 45
- Romandan Yaşama: Sineklerin Tanrısı'nda Güç ve Vahşilik Kavramları / 53
- Mekân Ve Çok Katlı Hayatlar Bağlamında "Afrikalı Leo" / 59
- "Katharina Blum'un Çiğnemen Onuru"nda Suç Ve Medya / 63
- Gün Olur Asra Bedel, Mankurtlaşma Çabası / 67
- Etğin Yitirilişi: Jose Saramago'nun "Körlük" Romanı / 73

TÜRK EDEBİYATI

- Muhâdarât Romanında Evlilik Kurumuna ve
Aşka Kadın Gözüyle Bakış / 81
- Bir Ateşin Sınadığı Aşk: Eylül / 89
- Aşk-ı Memnu, Realist Bir Sarmal / 93
- Gulyabani: Batıl İnançların Ablukasında / 101
- Kuyucaklı Yusuf'ta Uzamın Odak Figürün Yaşam Algısına
Vuran Gölgesi / 105
- Yalnız Ve Uyumsuz: "Aylak Adam" / 115
- Otoriteyle Ezilen Arasında / 119
- Eskici ve Oğulları: Değişen Koşullarda Da Aile Kalmak / 129
- Savaşın Değiştirdiği Hayatlar: "Drinada Son Gün" / 135
- Toplum ve Bireyin Kavşağında "Yenişehir'de Bir Öğle Vakti" / 147
- Düş ve Gerçek Arasında Bir Hakkari Mevsimi / 163

Tarihe Oryantalist Bir Bakış: “Boğazkesen” / 173
“Leyla’nın Evi”nde Sosyal Çatışmaya ve Göçe Bağlı Değişim / 181
“Dünya Ağrısı”: KitleseL Linç’in Gölgesinde Kadının Metalaşması / 187
“Kırmızı Saçlı Kadın”: Postmodern Bir Baba-Oğul Savaşı / 199

DİZİN / 213

Feyza'ya
Anlamın peşindeki yolculuğuma eşlik eden
hayat romanımın başkahramanına...

SUNUŞ

Her romanda bir yaşam çağıldar. Yaşantı tasarımlarının zihnimizde çıkarttığı sesler, bizde önce bir tanışma, sonra tartışma ve müzakere zeminine dönüşür. Okuma deneyimi çoğaldıkça bireyin yaşamla olan kavgası kuvvetlenir; böylece okurun yazıyla derdi kemikleşerek üretim sürecine geçiş sağlanabilir. Okumak hayatın sırrını bulma gayreti değildir, yanıt bulma çabasından ötede sorular sormak; netice almaktan çok yeni sorulara varma pratiği sağlar. İyi roman yalnızca okuru bir maceranın içine sürüklemeyiz; okuru sosyolojik, psikolojik, tarihî ve kültürel sorgulamalara çeker; okurun zihninde boşluklar bırakır ve okur bu boşlukları doldurma çabasına girişir. Yazarlık semavi bir ilhamla yetinmeyip içsel duyuşun form bulmak üzere dış kaynaktan beslendiği estetik ve tekniği birlikte bandıran bir uğraştır. Bu sebeple yazar olmak iyi bir okur olmayla sıkı sıkıya bağlıdır.

Roman okumak, duvarların arasından sızan ışığa erişmeyi aşarak güneşe çıplak gözle bakabilme cesareti gerektir.

Destan kahramanları zamanlarını sorgulamaz, inançlarından kuşkularından şüphe duymaz. Ne Akhilleus ne Oğuz Kağan içinde yaşadığı toplumla çatışma halindedir. Çatışma halinde oldukları sistem ve zaman değil, önlerine çıkan engellerdir. Destan kahramanı başkaldırmaz ve kahramanlık eylemi genelde mitik yahut efsanevi bir hata yüzünden bozulan atavi gerontokratik düzeni yeniden kurma, bir şeyler inşa etme gayretidir. Sorgulanan şey düzen, zaman ve iç benlik değildir. Tragedyalar da bu temelden doğmuştur.

Oysa modern dünya ve roman kahramanını çevreleyen evren en az insanın kendisi kadar çetrefil ve kaotiktir. Destanda ve tragedyada Tanrının yahut toplumun gazabı varken; roman tür olarak başlı

başına bireyin doğuşudur. Cervantes'le birlikte en tuhaf figürler dahi içinde buldukları durumun bilincinde ve sorgulamasındadır. Bu yönüyle roman estetik zevki vermesinin muhteva olarak da sosyolojik, psikolojik tarihsel birtakım argümanları odak figür ve anlatıcının gözlüğüyle seren bir yazınsal türdür.

Marina MacKay Roman nedir? sorusuna "...roman başlı başına bir deneyimdir, hem de bizim gerçek, kurmaca olmayan yaşamlarımızı iyileştiren bir deneyimdir" (Mackay, 2011: 28) yanıtını verir. Yaşam uğraşı ile yardım, deneyimlerimizi güçlendiren, tecrübe ve felsefi sorgulamalara dayanan bir uğraş. Metin okurun yörüngesinde dönerken yazar, imzasını atar, mürekkep kurur; eser artık okurun zihninde üretilen mücessem olmaktan çıkan bir olgudur.

Edebiyat tarihleri, kuram kitapları akademik düzeyde yapılan araştırmalar yazarın yaşamını, eserin ortaya çıkış süreçlerini etraflıca inceleyebilir. Tüm bu yöntemler yazarın bir kanon içinde yer almasına olanak sağlayacak, toplumsal ve sosyolojik değişimleri inceleyecek bir çıkış noktası olması bakımından çok kıymetlidir. Ancak okurun hayatına etki etmesi bakımından bir sanat eseri, yazarından kopmuş anlamı ancak kendinden çıkan, kendi başına var olan bir eserdir.

Roman okumanın en keyifli yanlarından biri görünen hiçbir zaman geçek değildir düsturundan hareketle parçaları ve yüzeyin altında görünenleri birleştirme ve arama çabasıdır. Roman okuru kitabı eline aldığı zaman mevcut düzenden soyutlanır ve kendi değer yargılarıyla kahramanların dünyasının içinde seyre başlar. Romanın sıradan insanın günlük yaşamına gösterdiği ilgi, okurun çevresinde görmesi muhtemel kişilerin yanlışlarını, sorgulamalarını ve ıstıraplarını deneyimleme hazzı yaşatır. 20.yy.da derinleşen bireyselleşme, benmerkezci yaklaşımları güçlendirerek romanı edebi türler içinde hızla yükselten talebi açıklar.

Bilhassa cihan harpleri sonrasında oluşan yeni toplumsal yapı tam bir açıdan bireyi şuuraltı bir kıskaca sokmuş, öte yandan da tercih özgürlüğünü arttırmıştır. Bu sorgulamalar da yaşadığı topluma yabancılaşan, çatışan, huzursuz insan tipleri yaratmıştır. Oluşan yapıda gelenek ile çelişen değerler, kolektif yapıyı değil; bir aileye bir cemaate, bir zümreye mensubiyet fikrinin gölgesinde ekonomik, sosyal siyasi

ve dini rolleri belirleyen birey kavramını güçlendirmiştir. Ian Watt, “Romanın Yükselişi”nde şöyle bir bakış açısı geliştirir: “*Bireycilik* esasen her bir bireyin hem diğer bireylerden hem de ‘gelenek’ diye adlandırduğumuz (bireysel değil, her zaman toplumsal olan bir güçtür bu) geçmişteki çeşitli düşünce ve eylem biçimlerinden bağımsızlığı fikrinin tüm topluma egemen olduğunu varsayar. Keza böyle bir toplumun varlığı da özel türde bir toplumsal ve siyasal örgütlenmeyi ve ona uygun bir ideolojiyi gerektirir. Daha özgül bir anlamda söylersek, üyelerine eylemlerinde çok geniş bir tercih yelpazesi sunan iktisadi ve siyasal örgütlenme ve bunun yanında esasen geçmişin geleneklerine değil, bireyin (toplumsal statüsüne bakılmaksızın) özerkliğine dayanan bir ideoloji lazımdır.” (Watt, 2018: 68-69)

Edebiyat ile edebiyat incelemesi birbiriyle ilinti ama birbirinden çok farklı iki alandır. Edebiyat bir yaratıdır, sanattır; diğeri ise bir bilgi edinme ve analiz etme halidir. Wellek ve Warren’a göre edebiyatta ferdilik önemli bir unsur olduğundan fen bilimlerinde olduğu gibi edebiyatta kesin yargı ve metotlar oluşturmak problemlidir: “*Edebiyatta genel kanunlar bulma girişimleri daima başarısızla sonuçlanmıştır. Louis Cazamian’ın ortaya attığı sözde İngiliz edebiyatı kanunu, İngiliz milli ruhunun iki zıt kutup, duygu ve akıl arasında gidip gelmesi (günümüze yaklaştıkça bu gidip gelmelerin daha da hızlandığı şekilde başka bir iddia da buna eklenir), ya dikkate almaya değmeyecek ya da önemsenmeyecek bir iddiadır. Zaten Victoria devrine uygulandığında geçersizliği apaçıkça görülür. Bu gibi kanunların çoğu her türlü kuşkunun ötesinde olsalar bile, bize edebiyat süreçleri hakkında gerçekten manalı bir şey söyleyen, aksiyon-reaksiyon veya gelenek-reaksiyon gibi benzer psikolojik durumlara dönüşürler. Fizik en büyük başarılarını elektriği, ısıyı, yerçekimi ve ışığı formüle indirgeyici genel bir teoride görebilir, ama edebiyat incelemeleri böyle bir amaca ulaştıracağını varsayabileceğimiz hiçbir genel kanun yoktur. Kanun ne kadar genel olursa o kadar soyut, dolayısıyla boş görünecek; sanat eserinin somut nesnesi de o derece kavrayışımızın dışında kalacaktır.*” (Wellek-Warren, 2016: 20-21)

Ursula K. Le Guin’e göre: “*Kurmacanın fikirlere indirgenmesine hararetle karşı çıkıyorum. Bana kalırsa okurlar, romanın tek bir kökenden gelen bir ‘fikirden’ kaynaklandığına ilişkin yaygın inanış yüzünden yanlış yöne sürükleniyor; ardından kurmacayı zekâ yoluyla bütünüyle*

anlaşılabilir bir tür ve özünde süslü bir anlatıcı aracılığıyla fikirlerin rasyonel sunumu olarak gören eleştiri pratiği sebebiyle yoldan çıkıyor” (Guin, 2018: 41) Bu noktada roman eleştirilerimizde yazarı fikirlerini estetik olarak aktaran bir özne olarak görmektense kurmaca bir figür olan anlatıcı ve odak figürlerin yaşam algıları ve sorgulamalarını, yine yazardan ve hâkim ideolojiden bağımsız birey fikrinin yansımaları olan okurun etkin bir güç olduğu kanaatindeyiz. Kurmaca ancak kurmacanın iç dinamikliği ile izah edilebilir. Anlatıcı farklı durumlarda farklı fikirler geliştirdiğine göre roman apaçık ortaya konulan bir fikir değil tıpkı yaşamın kendisindeki gibi döngüsel bir yapıya sahiptir. Bu açıdan roman bir değer yargısından arındırılarak kurmaca figürün ve anlatıcının sundukları ile değerlendirmelidir.

Bir metni anlamlandırmanın çok değişik yöntemleri vardır. *“Sistemin unsurları (yazar, okur ve eleştirmen) arasındaki ‘hakim ilişki biçimi’ne bağlı olarak sosyal açıdan kurumsallaşmış beş farklı edebiyat eleştirisinden söz edebiliriz.”* (Cebeci, 2020:129) Cebeci’nin Duncan’dan aktardığı üçgenlerle sembolleştirilen ilişki biçimlerinde dördüncü durum bizce dikkate değerdir. Zira tepki okurdan çıkar, yazar eserini okur için yazmakta ve eleştirmen onun adına yargıda bulunmaktadır. Bu durumda yazar ile eleştirmen arasındaki bağlantı az gelişmişken okur ve eleştirmen ya da okur ve yazar arasındaki bağlantı vurgulanmıştır. Hiç şüphesiz yazar ile olan ilişki yazarın yaşadığı tarihsel gerçeklik, ideolojik bağlar değil, metnin kendisidir.

Roman kurgusunun temel başlıkları olan “yapı” (olay örgüsü, figürler, uzam, zaman) “tema”, “dil ve anlatım” öğelerine ek olarak “anlam ve yorum” ile “zihniyet” gibi izlekleri şekillendiren boyutlar da metne yaklaşımdaki önemli çıkış noktalarıdır. Bizim yazılar boyunca figür olarak adlandırdığımız roman kişileri bazen kendine özgü bir meslek, sınıf veya zümrenin ortak niteliklerini şahıslarında taşıyabilirler ki buna “tip” deriz. Bazen de roman figürleri psikolojik ve yaşam algısı olarak derinliğe sahip, yaşantı boyunca dalgalanmalar yaşayan çok katmanlı “karakter”lerdir.

İyi yazılmış bir roman, çeşitli ve etkileyici karakterler sunarak okuyucunun empati kurmasını sağlar. Kurmaca evrende anlatılanlar yeni yaşamların tavşan atletidir adeta. Romanın idraki en güç parçası

kanaatimizce anlatıcıdır. Bilhassa romanda anlatıcı - çoğu kişinin zannettiği gibi- yazar değildir. Ortada kurmaca, itibari, saymaca adına her ne dersek diyelim gerçek dünyadan farklı bir evren vardır. Yazarın gerçek hayatı, yaşantısı, edebi yönelimi, içinde meydana geldiği dönemin toplumsal şartları elbette kurmaca anlatıcının zihniyetine de sızır. Romanın zamanı, figürleri kurmaca evren içinde mevzu bahis olan esere özgü olduğundan yine de roman ele alınırken metnin kendisi ve okurda bıraktığı izlenimler esas alınmalıdır. Yazdığımız metinlerdeki metin merkezli yaklaşımın sebebi de budur. Yapısal olarak, metin merkezli eleştiri yazılarımız anlatıcının yaklaşımlarını, romanın kompozisyonunu, hikye akışını ve olay örgüsünü inceler. Romanın bölümlere ayrılması, figürlerin gelişimi, zaman ve uzam kullanımı gibi unsurların etkinliğini değerlendirir. Seçilen izlekler okura yeni bir roman okuyuşunda farklı bakış aılları geliştirmeye sevk etme gayesi taşır.

Bir insana “Sen çok güzelsin.” dediğinizde, buradaki güzelliğin sözü söylediğiniz kişi ile zerrece ilgisi yoktur. Sözü söyleyenin güzelliğe bakışı ve güzel olarak anlamlandırması esastır. Metin merkezli incelemelerde de eleştiren kişinin bakışı önemlidir. Eleştiri ve inceleme metinleri aracılığıyla edebiyat tarihine ilişkin bilgiler edindirmenin yanı sıra okuduğunu anlama, anlamlandırma ve yorumlama becerisi, eleştirel düşünebilme yetisi, okuma alışkanlığı ve estetik haz duygusu, bilimsel, eleştirici, doğru, yapıcı ve yaratıcı düşünme yolları kazandırmak da amaçlarıdır.

Bu kitap yazar olma gayretindeki bir okurun, okuduğu metin işığında bireye, yaşama ve esere dönük tespitlerini içer- mektedir. Eserde, Dünyada ve Türk edebiyatında kült sayılabilecek romanların yanı sıra görece gölgede kalmış kimi yapıtları değerlendirmeye gayret ettik. Kitap boyunca giriş kısmındaki eleştiri türüne yönelik teknik bilgiler dışında herhangi bir dipnot ve kaynakça bulamayacaksınız. Zira amaç bir okur olarak yaşam algımızı şekillendiren roman figürlerinin kendileri ve toplumla olan çatışma ve sorgulamalarını dile getirmek. Bu bağlamda Elias Canetti'nin tek romanı “Krleşme”nin kahramanı Peter Kien ile ilgili yazıya bakıldığında maksadımız daha iyi anlaşılacaktır. Zira hayali bir mülakat konsepti içinde odak figürün kitap tutkusunu değerlendirmek yerine onun

ağzından, vermesi muhtemel cevapları aktarmaya çalıştık.

Bu kitaptaki eleştirileri, tiyatro oyununa gelen seyircilerin sahnede olduklarını hayal etmesi gibi değerlendirebiliriz. Okur yaşamı ve toplumsal çatışmadan doğan izlekleri edilgen bir tutumla değil, romanın içinde kendisi de yaşıyormuş gibi değerlendirmektedir. Kitapta bulunan yazıların bir kısmı dergilerde , bir kısmı elektronik ortamda yayımlanmış, bir kısmı verdiğim ders ve seminerler için çıkardığım notların bu kitapta bir bütünlük oluşturması için yeniden düzenlenmesiyle vücut bulmuş metinlerden oluşuyor. Bir yazı derlemesi olmak yerine kitaplaşması için hemen hemen aynı metoda uzak düşmeden irdelediği eserler itibarıyla da dönemsel bir kuşatıcılık sağlamayı amaçladığımız söylenebilir. Eleştirel okumalar kitaplaştırılırken dünya edebiyatı ve Türk edebiyatı olmak üzere ikiye ayrıldı, yazıların sıralanışı da eserlerin basım tarihine göre yapıldı.

Birçok insanı edebiyat çalışmalarına çeken şey sadece onları tüketme değil tarihsel kültürel ideolojik bağlamları ve bunların nasıl etkileyici ve dönüştürücü yönlerinin olduğu üstüne uzun uzun düşünme arzusudur. Metin içindeki yaşantıyı açıkça ortaya sermez, yekûn bir mesaj içermez. Katmanlar ardındaki yaşantı dilin evreni içinde hareket halindedir. Sır veya bulmaca çözmek, bir ipi dolanmış halden düz konuma getirmek gibi olmasa dahi kendi yaşantımız düzleminde, roman anlamlandırma temelinde deneme ile eleştiri sularında yüzen metinlerle karşılaşacaksınız bu kitapta.

4 Temmuz 2024/ BURSA

Kaynakça:

- Cebeci, O. "Edebi Zevk Yargısı" İstanbul: İthaki Yayınları, 2020.
- Moran, B. Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022.
- Guin, U. "Sözcüklerdir Bütün Derdim", İstanbul: Hep Kitap.
- Wellek R.-Warren, A "Edebiyat Teorisi" (Çev. Ömer Faruk Huyugüznel), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016)
- Watt Ian. Romanın Yükselişi, İstanbul: Metis, 2018.
- Maria Mackay, Roman Nedir?, İstanbul: İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi,2011.

DÜNYA EDEBİYATI

MARTİN EDEN: ÂŞIK OLMAK, YAZAR OLMAK, DİBE BATMAK

Size iddialı gelebilir: “Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti.” Orhan Pamuk’un Yeni Hayat romanı bu çarpıcı sözle başlar. Bir roman okuyunca hayatımız değişmez ancak bazı romanlar hayat karşısındaki bakış açımızı büyük oranda değiştirir. Jack London’ın otuz üç yaşında kaleme aldığı Martin Eden tam olarak böyle bir eser. Özellikle yazmayı bir tutku haline getirmiş genç birey için ciddi sorgulamalar ve kırılmalara kapı aralıyor. Eserin başkahramanı olan Martin Eden’i, ilk gençlik yıllarına ait otobiyografik anlatılarını ve maceralarını kendisi üzerinden nakledebileceği bir figür olarak tasarlıyor London. Eser kurgu özellikleri itibariyle, yazarın gerçek hayatından izler taşıyan yarı otobiyografik bir romandır. Martin Eden künsterroman yani “sanatçının romanı” olarak Türkçeye çevirebileceğimiz çiraklık dönemindeki genç sanatçıların, seçtikleri ve hayatlarını adamayı düşündükleri sanat alanının zorluklarını, güzelliklerini ya da çirkinliklerini anlatan, bu genç sanatçıları bilgilendirmeyi amaçlayan bir nitelik taşımaktadır. Bu açıdan yazma tutkusunu duyan biri olarak bu eser bende farkı bir yere sahiptir.

Martin Eden, esere de adını veren sıradan bir gemi işçisinin yaşadığı tutkulu aşk ve yazar olma ideali doğrultusunda harcadığı çabanın anlatımıdır. İşçi sınıfına mensup Martin Eden, bir aristokrat olan Arthur’un karıştığı bir kavgada ona yardım etmesi sonucunda Arthur’un son derece lüks ve zengin bir görünüme sahip olan evine davet edilir. Eden, ilk kez böylesine ihtişamlı